

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію С.Ф. Легенчука «Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до методології» (Житомир, 2012)

Монографія присвячена узагальненню наслідків досліджень з бухгалтерського обліку науковців багатьох країн світу за досить тривалий відрізок часу і стосується не тільки минулого, а й обґрунтуванню напрямів розробок на перспективу. На нашу думку, подібної роботи ні в Україні, ні в країнах СНД ще не публікувалося, а потреба в них дуже істотна, адже в сучасних умовах необхідно узгодити порядок ведення обліку різних країн, привести облік окремої країни до вимог керівництва нею в ринкових умовах, не забуваючи про потреби управління конкретним підприємством.

Перший розділ «Бухгалтерське теоретичне знання: структура необхідності та шляхи розвитку» присвячений теорії бухгалтерського обліку та потребі її використання в практичній діяльності. Автор звернув увагу на те, що саме поняття теорії бухгалтерського обліку ще чітко не сформульовано, а це призводить до ускладнення подальших наукових розробок.

В англomовних виданнях ще на початку минулого століття (В. Платон, Ф. Хевільд та ін.) почали відмічати невизначеність місця обліку серед наук взагалі та неможливістю відділення теорії від практики. Вже в середині ХХ ст. бухгалтерський облік був визнаний соціальною наукою, яка враховує етичні сторони людського буття та вивчає відносини, що виникають у суспільстві. Подібний підхід слід визнати обґрунтованим, оскільки облік здійснює людина, дані фіксує особа, результат діяльності підприємства визначають як наслідок функціонування системи, а одержані дані використовують для прийняття управлінських рішень, що впливає на поведінку користувачів бухгалтерської інформації. В роботі зазначено, що серед українських учених такі твердження поки що відсутні.

Одночасно визнано, що бухгалтерський облік є емпіричною наукою.

У подальшому в 1977 р. були підведені підсумки напрацювань з теорії бухгалтерського обліку й опубліковано Положення з теорії бухгалтерського обліку та теорії допущень (SATTA), яке доповнило випущене в 1966 р. Положення про базову теорію бухгалтерського обліку (ASOBAT) щодо місця і мети обліку в системі функціонування суспільства.

Як окремий напрям наукової роботи в галузі бухгалтерського обліку визнано ідеали і норми бухгалтерського пізнання на максимальному та локальному рівнях із застосуванням розробок наукових шкіл та галузей національного господарства, але ґрунтуватися вони мають на бухгалтерській науковій картині світу, яка є певним узагальнюючим образом реальних об'єктів, беручи до уваги лише їх основні характеристики, передбачені бухгалтерським обліком з метою задоволення інтересів розробників і користувачів облікової інформації. Все це має ґрунтуватися на подальшому визнанні категорій бухгалтерського обліку.

Другий розділ «Змістовна методика бухгалтерського обліку» включає теоретичні засади метатеорії бухгалтерського обліку та концепції побудови парадигми Т. Куна та концепції науково-дослідних програм І. Лакатоса як змістовних метатеорій бухгалтерського обліку, а також метатеорії обліку методологічного анархізму П. Фейерабенда.

Теорія Т. Куна була вперше опублікована в 1961 р. Її підтримали Р. Маттіссіч, Р. Стерлінг та Дж. Чемберсон. Вона передбачає парадигмальну концепцію динаміки наукового знання, що реалізується в рамках та на основі існуючих теорій, понять і уявлень. Цьому присвятили значну увагу багато українських учених, вони розробили власні парадигми розвитку бухгалтерського обліку як результатів діяльності наукових товариств з врахуванням бази розвитку культури, історії, соціальної організації, психології та технічної бази. Нормальний хід науки переривається раптовими та радикальними трансформаціями, які Т. Кун називав «науковими революціями». Було визнано, що парадиг-

мі Куна притаманні певні недоліки, зокрема некумулятивність та неспіввимірність.

Концепція науково-дослідних програм І. Лакатоса як методологія бухгалтерського обліку передбачає, що він визнається функціональною наукою, тобто сформовану інформацію користувач застосовує для прийняття рішень, тому зміна певного об'єкта впливу вимагає перебудови всієї системи.

За задумом І. Лакатоса, науково-дослідна програма розглядається як дискретно прогресивний емпіричний зсув, але в розумних межах, тобто згідно з теорією П. Фейерабенда жорстке ядро науки у вигляді загальних гіпотез формує «обличчя» програми, його оточує захисний пояс, що повинен бути пристосований до захисту ядра, але за певних умов може змінюватись. А позитивна чи негативна евристика вимагає змін або захищає ядро програми. Воно може бути змінене (зруйноване) на підставі нових умов реальності.

У монографії наведено багато прикладів застосування програм І. Лакатоса на всіх стадіях розвитку бухгалтерського обліку.

Концепція методологічного анархізму П. Фейерабенда передбачає відмову від будь-яких вічних та незмінних раціональних методологічних правил в реальному розвитку науки.

Третій розділ «Змістовна теорія бухгалтерського обліку» заслуговує на досить детальний розгляд, оскільки в ньому обґрунтовано структуру бухгалтерської наукової теорії, регламентацію кордонів між теорією, емпірикою та практикою і місце останньої в бухгалтерському обліку, наведено підходи до побудови і класифікації бухгалтерських наукових теорій.

Розгляд матеріалу розділу ґрунтується на досить широкому узагальненні наукових розробок провідних учених різних галузей знань та багатьох країн світу, що свідчить про якість проведеного дослідження.

Нові підходи до вирішення завдань в будь-якій науці підрозділяються на два рівні – емпіричний та теоретичний. Перший орієнтований на вивчення зовнішніх зв'язків і сторін об'єктів, явищ і залежностей між ними з метою виявлення емпіричної залежності, що дає змогу пізнати природу об'єкта дослідження, його властивостей і особливостей, а в процесі теоретичного дослідження відбувається мислений експеримент щодо перетворення емпіричних об'єктів у теоретичні індивідуальні об'єкти, з яких в подальшому має бути сконструйована теоретична чи концептуальна модель з метою відображення певної су-

купності дійсності та створення єдиної системи на основі впорядкування існуючих понять, гіпотез, законів тощо.

У монографії на основі наукової теорії В. Степіна запропоновано окрему бухгалтерську наукову теорію, до складу якої включено теоретичну схему, що є окремим ідейним комплексом цієї теорії, емпіричний матеріал, за допомогою якого здійснюється зв'язок теорії з досвідом, та бухгалтерську наукову картину світу (БНКС), що представляє схематичне зображення предмету бухгалтерського обліку, який досліджується його методами.

Зміна БНКС може відбуватися при переході на нові економічні системи, що спостерігається сьогодні у багатьох країнах. Одночасно слід визнати, що це потребує належного узгодження між наукою, емпірикою (емпірична інтерпретація теорії – це реальність теоретичного знання про дійсність) та практикою бухгалтерського обліку. В сучасних умовах досить часто спостерігаються розбіжності між цими поняттями, що вимагає здійснення значних досліджень.

Обґрунтування об'єктивності бухгалтерської наукової теорії може досягатися за допомогою чотирьох способів перевірки: 1) логічної верифікації (дотримання логічної суворості одержання висловлювань теорії); 2) емпіричної верифікації, зокрема, визнання практики критерієм істини, який покладено в основу позитивної теорії бухгалтерського обліку на відміну від нормативної, що характерно для наукових розробок англо-американських досліджень 60–70-х років минулого століття; 3) емпіричної фальсифікації (теорія побудована логічно, але є безглуздою з позицій бухгалтерської практики); 4) логічної фальсифікації (логічна чи прихована суперечливість запропонованих теоретичних положень).

Проведені дослідження професора С. Легенчука дали змогу йому обґрунтувати методи побудови загальних бухгалтерських наукових теорій, які були використані в процесі їх формування різними науковцями та створити власні критерії визнання, взявши за основу елементи бухгалтерської мови, зіставлення фактів і цінностей, філософські підходи до побудови теорії, рівні теорії та сфери поширення тощо.

Монографія дуже істотно відрізняється глибиною думки, можливістю розповсюдження на різні світові регіони та галузі економіки, завершеністю доказів відносно визнання бухгалтерського обліку наукою і багатьма пропозиціями щодо підвищення значення бухгалтерського обліку в Україні, поглибленню наукових досліджень та покращенню стану економіки.

Рецензент – **Валерій Моссаковський**, доктор екон. наук, професор, головний науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»